

Тақырып-11. Корпорацияның қаржылық дәрменсіздігі және қаржылық сауықтыру

1. Корпорацияның қаржылық дәрменсіздігі туралы ақпараттар
2. Корпорацияның дағдарысқа қарсы қаржылық басқару саясатын қалыптастыру
3. Корпорацияның дағдарыстық қаржылық жай-күйінен шығаруға бағытталған тұрақтандыру шаралары

Мақсаты: корпорациясының банкроттыққа ұшырауының негізгі түрлерін сипаттау; сыртқы және ішкі дәрменсіздік себептерін атау; сол немесе өзге банкроттық рәсімін жүргізу қажеттілігін негіздеу; банкроттыққа ұшырау ықтималдығын бағалау.

1. Корпорацияның қаржылық дәрменсіздігі туралы ақпараттар

Экономикалық әдебиеттерде банкроттық термині кеңінен пайдаланылады, бірақ, қатаң айтқанда, бұл фактіні тек сот шешіміне ғана айтуға мүмкіндік береді. Сондықтан, қаржылық қиындықтар туындаған компаниялардың банкроттыққа әкелу мүмкіндігі туралы дұрыс айту керек.

Ажыратады:

- экономикалық дәрменсіздік, онда іске асыру және іске асырмау қызметінен болған кірістер жалпы шығыстарды өтемейді. Жаңа капиталдың ағыны және елеулі экономикалық өзгерістерді әрі қарай жүзеге асыруға мүмкіндік береді;

- төлем қабілетсіздігі, онда болған ақшалай қаражат ағымдағы төлемдердің келе жатқан уақыты бойынша кредиторлардың талаптарын қанағаттандыруға жетіспейді. Жаңа капитал ағыны немесе төлемді кейінге қалдыру компанияның аман қалуына мүмкін мүмкіндікті береді;

- банкрот алдындағы төлем қабілетсіздігі, ол активтерді нарықтық бағалау үстінен (теңгерімсіздік) барлық кредиторлық берешекті асыра теңгерімдік бағалаумен сипатталады;

- банкроттық төрелік сотпен танылады. Синонимі -дәрменсіздік термині болып табылады.

Заңда банкрот дегенді (дәрменсіздігіне байланысты) борышкердің (кәсіпорынның немесе азаматтың) кредиторлар талаптарын қанағаттандыру қабілетсіздігі деп түсінуге болады: 1) ақша міндеттемелері бойынша (тауарлар, жұмыстар, қызметтер), 2) бюджетке және бюджеттен тыс қорларға міндетті төлемдер бойынша (салықтар, алымдар, жарналар және т. б.). Несие беруші, осылайша, не басқа кәсіпорын, не мемлекет (салық органдары) болуы мүмкін. Бұл әсіресе өзекті болып отыр, себебі көптеген кәсіпорындар осындай ақша ағындарының өту сызбасын пайдаланады және өзара борыштарды бөлу кезінде кәсіпорын өз жұмысын жалғастырады, өнімді өткізуге (оның ішінде экспортқа), бірақ салық салу базасы нөлге ұмтылады немесе салықтарды төлеу үшін ақшалай қаражат жоқ.

Банкроттық себептері:

- шаруашылық қызметін қалыпты жүзеге асыруға кедергі келтіретін корпорацияның қаржылық тұрақтылығын елеулі бұзу;

- оның ақша ағындары көлемінің ұзақ уақытқа салыстырмалы түрдегі елеулі теңгерімсіздігі;

- оның активтерінің төлем қабілетсіздігінен корпорацияның ұзақ мерзімді төлемсіздігі.

Банкроттық институт еліміздің экономикасын дамыту үшін тұтастай алғанда дәрменсіз қаржылық корпорациялар қызметінің теріс күшінің салдарынан мемлекеттік реттеудің ауқымды мәні болып табылады. Бұл теріс салдар келесі теріс сәттерімен сипатталады:

1) дәрменсіз қаржы корпорациясы табысты жұмыс істейтін корпорациялар үшін – олардың серіктестеріне өз қызметтері барысында елеулі экономикалық залал келтірместен елеулі қаржылық қауіптерді жинақтайды;

2) қаржылай дәрменсіз корпорация мемлекеттік бюджет және бюджеттен тыс қорлар кіріс бөлігін қалыптастыруды қиындатады;

3) қаржылай дәрменсіз корпорация тауарлай және ақшалай түрде оған берілген несиелік ресурстарды тиімсіз пайдалана отырып, капиталға кәсіпкерлік саласында пайдаланылатын жалпы пайда нормасын төмендетуге әсер етеді;

4) мұндай корпорациялар қаржылық қиындықтарға байланысты,өзінің шаруашылық қызметінің көлемін еріксіз қысқарта отырып,елімізде әлеуметтік шиеленісті күшейте отырып, сол арқылы жұмыс орындарының санын қысқартуды жүргізеді.

Банкроттық туралы түсінік әр түрлі түрлерімен сипатталады.

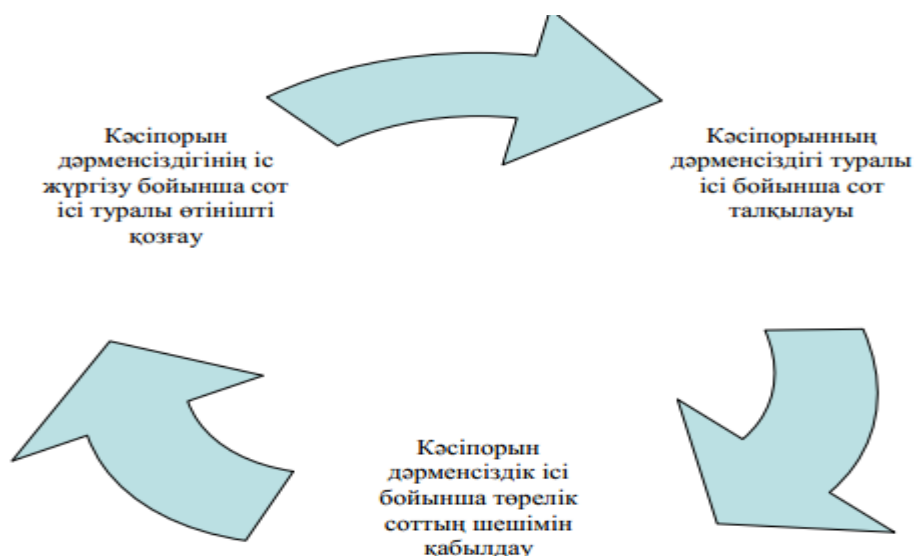
1. Нақты банкроттық. Ол кәсіпорынның алдағы кезеңдегі өзінің қаржылық тұрақтылығын қалпына келтіруге толық қабілетсіздігі және пайдаланылатын капиталдың нақты шығындарының күшіне төлем қабілеттілігін сипаттайды.Капиталдың апатты шығынының деңгейі кәсіпорынға алдағы кезеңде тиімді шаруашылық қызметін жүзеге асыруға мүмкіндік бермейді, соның салдарынан ол банкрот деп заңды жарияланады.

2. Техникалық банкроттық. Кәсіпорынның төлеуге қабілетсіздігінің жайкүйі оның дебиторлық берешегін елеулі кешіктіруіне байланысты сипатталады.Бұл ретте ДБ мөлшері ҚТ мөлшерінен асатын болса, ал оның активтерінің сомасы қаржылық міндеттемелер көлемінен айтарлықтай асып түседі.ТБ- кәсіпорынды басқарудың тиімді дағдарысынан, әдетте оның заңды банкроттыққа ұшырауына әкелмейді.

3. Қасақана банкроттық. Ол кәсіпорын басшысы немесе меншік иелерінің оның төлем қабілетсіздігін әдейі құруымен сипатталады;жеке мүддесі үшін кәсіпорынға экономикалық залал келтіреді. Қасақана банкроттықтың анықталған фактілері қылмыстық тәртіпте қудаланады.

4. Жалған банкроттық. Ол өзінің міндеттемелерін кейінге қалдыру үшін немесе несиелік берешектің сомасына жеңілдіктер алу үшін, несие берушілерді адастыру мақсатында,кәсіпорыннан дәрменсіздігі туралы көрінеу жалған хабарландыру алуды сипаттайды. Осындай іс-әрекеттер, сондай-ақ қылмыстық тәртіпте қудаланады.

Кәсіпорынды банкрот деп танудың шарттары мен тәртібі белгілі бір заңнамалық рәсімдерге негізделеді, 1-суретте көрсетілгендей олар мынадай сатыларды қамтиды.

Сурет 1–Корпорацияны банкрот деп тану сатылары

Қаржылық басқарудың дағдарысқа қарсы саясаты оны дағдарыс жағдайынан шығуды қамтамасыз ететін, кәсіпорынның қаржылық жағдайының сауықтыру

механизмдерін енгізетін және алдын-ала диагностикада банкроттық қауіп әдістерінің жүйесін әзірлейтін кәсіпорынның жалпы қаржылық стратегиясының бір бөлігі болып табылады.

2. Корпорацияның дағдарысқа қарсы қаржылық басқару саясатын қалыптастыру

Банкроттық қауіп кезінде кәсіпорынның дағдарысқа қарсы қаржылық басқару саясатын қалыптастыру мен іске асыруының кезеңдері:

- 1) оның дағдарысының даму белгілерін ертерек анықтау мақсатында, кәсіпорынның қаржылық жағдайының тұрақты мониторингін жүзеге асыру;
- 2) кәсіпорынның дағдарыс ауқымының жай-күйін анықтау;
- 3) дағдарысты дамытуға негізделетін негізгі факторларды зерттеу;

3. Корпорацияның дағдарыстық қаржылық жай-күйінен шығаруға бағытталған тұрақтандыру шаралары

Кәсіпорынның дағдарыстық қаржылық жай-күйінен шығаруға бағытталған тұрақтандыру шараларының жүйесінде оны қалпына келтіру (санациялау) маңызды рөл беріледі.

Санация- бөгде тұлғалардың көмегімен іске асырылатын және кәсіпорынборышкерді банкрот және оны жою туралы хабарландыруларды болдырмауға бағытталған кәсіпорынды қаржылық сауықтыру бойынша шаралар жүйесін білдіреді.

Кәсіпорындарды санациялау үш негізгі жағдайларда жүргізіледі:

- кредиторлардың банкроттық туралы ісі қозғалғанға дейін, егер кәсіпорын дағдарыс жағдайынан шығу әрекетінде өз бастамасы бойынша сыртқы көмекке жүгінсе;
- егер кәсіпорын өзінің банкроттығы туралы өтінішпен төрелік сотқа өзі хабарласып, бір мезгілде өзін санациялау шарттарын ұсынса;
- егер оның бюджет алдындағы міндеттемелерін өтеу және борышкерге кредиторлар талаптарын қанағаттандыруға тілек білдірушілерден келіп түскен ұсыныстарға санациялауды өткізу туралы шешімді төрелік сот шығарса.
- санациялау түрі оның көмегімен негізгі мақсаттарына қол жеткізетін механизмді сипаттайды.

1. Оның борышын қайта қаржыландыруға бағытталған кәсіпорынның санация түрлері:

- бюджет қаражаты есебінен дотациялар мен субвенциялар
- мемлекеттік жеңілдікті несиелер беру
- мақсатты банктік несиелер
- басқа заңды тұлғаға борышты аудару
- қысқа мерзімді несиелерді ұзақ мерзімді несиелерге қайта құрылымдау
- санатор кепілдігімен берілген облигациялар және басқа борыштық бағалы қағаздар
- санатор-кредитормен қарыз бөлігін есептен шығару
- санацияланатын кәсіпорынға несиелер бойынша коммерциялық банктерден берілетін мемлекеттік кепілдік

2. оның қайта құрылымдауына (қайта құрылуына) бағытталған кәсіпорынның санация түрлері

- біріктіру
- сіңіру
- бөлу
- ашық акционерлік қоғамға түрленуі
- жалға беру
- жекешелендіру

Санациялау мақсаты-сыртқы қаржылық көмек немесе қайта ұйымдастыру іс-шаралары арқасында шаруашылық қызметін қалпына келтіруге және кәсіпорын-борышкерді банкротынан кейін оны жою туралы хабарландыруларын болдырмауға қол жеткізілгендігі болып саналады.

Қаржылық талдау мақсаттарының бірі— кәсіпорынның банкроттық белгілерін уақтылы анықтау. Банкроттық кәсіпорынның төлем қабілеттілігіне байланысты.

Кәсіпорындар банкроттық ықтималдылығын болжау үшін дамыған капиталистік елдерде көпмөлшерлі дискриминанттық талдауы негізінде әзірленген Альтман, Лис, Таффлер, Тишоу және т. б. батыс экономистерінің негізінде экономикалық-математикалық модельдері қолданылады.

1968ж. Профессор Э. Альтман несие қабілеттілігін (Z-шот) индексін мультипликативтік дискриминанттық талдау аппаратының көмегімен әзірледі, ол шаруашылық жүргізуші әлеуетті банкроттар субъектілерінің арасында ерекшелеуге мүмкіндік береді.

22 аналитикалық коэффициенттердің көмегімен банкроттыққа ұшыраған американдық фирмалардың қаржылық жай-күйін зерттеу және сол саладағы өркендеген кәсіпорындардың тиісті көрсеткіштерімен және ұқсас ауқымымен оларды салыстыру 5 негізгі көрсеткіштерін анықтауға және банкроттыққа ұшырауын анықтау ықтималдығына тәуелді олардың салмақтық мәндері анықтауға мүмкіндік берді:

$$Z - \text{шот} = 1,2x_1 + 1,4x_2 + 3,3x_3 + 0,6x_4 + 0,999x_5 \quad (1)$$

x_1 , x_2 , x_3 және x_5 көрсеткіштері қайта инвестициялық пайдадан пайыздарды, салықтарды төлеу пайдасына дейін, өнімді сатудан түскен түсімнен барлық активтер сомасына меншікті айналым капиталының қатынасы ретінде дәйекте есептеледі. x_4 көрсеткіші меншікті және тартылған капитал арақатынасы ретінде анықтайды.

Егер Z-шоты 1,8-ден аз болса, кәсіпорынның банкроттық ықтималдығы өте жоғары; оның 1,9-дан 2,7-ге дейін мәні шегінде- банкроттық ықтималдығы орташа; мәні 2,8-ден 2,9-ға дейін - банкроттық ықтималдығы үлкен емес; 3,0 мәні кезінде- банкроттық ықтималдығы болмашы ғана аз. 1972 ж. Лис Z-шотының Ұлыбритания үшін формуласын әзірледі:

$$Z = 0,063x_1 + 0,092x_2 + 0,057x_3 + 0,001x_4 \quad (2)$$

онда

x_1 = айналым капиталы/барлық активтердің

x_2 = өткізуден түскен пайда/барлық активтердің

x_3 = бөлінбеген пайда/барлық активтердің

x_4 = меншікті капитал

Бұл формула банкроттық ықтималдығының ең төменгі шекті мәні 0,037-ге тең.

1977 ж. Британдық ғалымдар Р. Таффлер мен Г. Тишоу Z-шотының төрт факторлы моделін ұсынды:

$$Z - \text{шот} = 0,53x_1 + 0,13x_2 + 0,18x_3 + 0,16x_4 \quad (3)$$

онда

x_1 = өткізуден түскен пайда/қысқа мерзімді міндеттемелер

x_2 = айналым активтері/міндеттемелер сомасы

x_3 = қысқа мерзімді міндеттемелер/барлық активтер

x_4 = сатудан түскен түсім/барлық активтер

Осы формулада Z-шотының бастапқы мәні -0,2.

Теңгерім құрылымын қанағаттанарлықсыз (қанағаттанарлық), ал кәсіпорынды төлемге қабілетсіз (қабілетті) деп тану туралы шешім отандық тәжірибеде белгілі бір

уақыт кезеңі ішінде борышкер-кәсіпорынның төлем қабілеттілігін қалпына келтірудің (немесе жоғалту) нақты мүмкіндіктерін ескере отырып қабылданады. Осы мақсатта теңгерім құрылымын бағалау критерийлерінің жүйесіне (K_b) төлем қабілеттілігін қалпына келтіру (жоғалту) коэффициенті енгізілген, ол алдыңғы екі коэффициенттердің біреуінің мәні кезең бойынша нормативтен төмен, 6 айға тең деп есептеледі:

$$K_b = [K_{TЛ1} + (6 / T) * (K_{TЛ1} - K_{TЛ0})] / 2 \quad (4)$$

Мұндағы $K_{TЛ1}$ - есепті кезеңнің соңында ағымдағы өтімділік коэффициентінің нақты мәні

$K_{TЛ0}$ - есепті кезең басында ағымдағы өтімділік коэффициентінің нақты мәні

T- ай бойынша есепті кезең

Егер K_b 1-ден артық болса, кәсіпорын өзінің төлем қабілеттілігін 6 ай ішінде қалпына келтіре алады. Егер K_b 1-ден кем болса, кәсіпорынның жақын арадағы 6 ай ішінде төлем қабілеттілігін қалпына келтірудің нақты мүмкіндіктері жоқ.

Егер $K_{TЛ} \geq 2$ төлем қабілеттілігі (K_y) кезеңінде жоғалту коэффициенті деп есептеледі, 3 ай - ға тең:

$$K_y = [K_{TЛ1} + (3 / T) * (K_{TЛ1} - K_{TЛ0})] / 2 \quad (5)$$

Егер K_y 1-ден артық болса, жақындағы 3 айда кәсіпорын төлем қабілеттілігі жойылады. Егер K_y 1-ден аз болса, кәсіпорын жақын арадағы 3 айда төлем қабілеттілігін жоғалтуы мүмкін.

Нормативтік коэффициенттерді өлшемдік мәндерімен салыстыру негізінде кәсіпорынның теңгерімділік құрылымы туралы түпкілікті және оның төлем қабілеттілігінің жай-күйі туралы қорытындылары тұжырымдалады.

Бақылау сұрақтары

1. Кәсіпорын банкроттылығымен не түсіндіріледі?
2. Кәсіпорынның қаржылық дәрменсіздігінің белгілері мен көрсеткіштері қандай?
3. Кәсіпорынның банкроттық түріне сипаттама беріңдер.
4. Кәсіпорын банкроттылығының рәсімі қандай
5. Қаржылық басқарудың дағдарысқа қарсы саясаты неде?

Әдебиеттер:

1. Э.Э.Михель, Р.А.Әмірханов, Г.А.Жолмырзаева. Корпоративті қаржы. Оқулық. Алматы. 2015
2. К.К.Жүйріков. Корпоративные финансы. Учебник. Алматы. 2016.
3. Уакпаева М.М. Корпоративтік қаржы. 6B04144-Қаржы мамандығы бойынша оқу құралы/ Қостанай, 2017. – 149 б.
4. А.С.Кокин, Н.И.Яшина и т.д. Корпоративные финансы. Учебное пособие./ Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет, 2019. – 800с.